

سال سوم • بهار و تابستان ۹۶ • شماره ۶

Journal of Islamic Psychology

Vol. 3, No. 6, Spring & Summer 2017

بررسی رابطه انواع افسردگی از منظر قرآن با جهت‌گیری مذهبی

* ریحانه فیاض

** هادی بهرامی احسان

*** مرضیه زرگری

چکیده

افسردگی از بیماری‌های بسیار رایج روانی است که زندگی فردی و اجتماعی بسیاری از افراد را تحت الشعاع قرار داده است. مطالعات بسیاری حاکی از نقش تأثیرگذار مذهب بر سلامت روان است. بر این اساس، هدف پژوهش حاضر، بررسی رابطه انواع افسردگی از منظر قرآن با جهت‌گیری مذهبی بود. نمونه آماری ۲۱۴ نفر از دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات بود که تقریباً از هر دو جنس زن و مرد به نسبت مساوی انتخاب شدند. در این پژوهش سن دانشجویان بین ۲۰ تا ۴۰ سال بود و به صورت نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. ابزارهای سنجش در این تحقیق، پرسش‌نامه افسردگی از منظر قرآن (فیاض و همکاران، ۱۳۹۴) و مقیاس جهت‌گیری مذهبی (بهرامی احسان، ۱۳۸۰) بود. یافته‌ها نشان داد جهت‌گیری مذهبی با انواع افسردگی از منظر قرآن همبستگی منفی دارد و این بدان معنا است که افرادی که جهت‌گیری مذهبی قوی‌تری دارند کمتر به افسردگی مبتلا هستند. بنا بر داده‌های رگرسیون، ابعاد جهت‌گیری مذهبی علاوه بر همبستگی، قدرت پیش‌بینی انواع افسردگی را دارند. نتیجه این پژوهش نشان داد ابعاد جهت‌گیری مذهبی با افسردگی از منظر قرآن ارتباط دارد و می‌تواند آن را پیش‌بینی کند.

کلیدواژه‌ها: افسردگی از منظر قرآن، افسردگی انزوایی، افسردگی سرشکستگی، افسردگی ولایت‌ستیزی، افسردگی معنوی، افسردگی تطفیفی، افسردگی ناشی از حقارت، جهت‌گیری مذهبی.

* دانشجوی دکتری روان‌شناسی سلامت دانشگاه تهران | rfayyaz@ut.ac.ir

** استاد دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران

*** دانش‌آموخته کارشناسی ارشد روان‌شناسی بالینی دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۴/۱۴، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۱/۰۳.

مقدمه

افسردگی یکی از اختلالات بسیار مهم روانی است که بخش بزرگی از ادبیات روان‌شناختی را به خود اختصاص داده است. این اختلال دومین عامل اصلی مرگ و میر در بسیاری از کشورهای جهان است و در طول زندگی ۲۹/۴ درصد افراد را به خود مبتلا می‌کند (مورفی^۱ و بیرنه،^۲ به نقل از: فیاض، بهرامی احسان و اخوت، ۱۳۹۴، ص ۱۵۴). اختلال افسردگی دوره‌های نشانه‌ای را شامل می‌شود که در آنها فرد معمولاً دست‌خوش خلق به‌شدت غمگین می‌شود. عنصر اصلی این اختلال، خُلق غمگین بسیار بالا است که ملالت نامیده می‌شود (هالچین و ویتبورن، ۱۳۹۴، ص ۴۹). بنابراین، غمگینی افراطی یا بدون علت موجه، در چارچوب افسردگی قرار می‌گیرد و وجود عوامل آمادگی و آسیب‌پذیری فردی را القا می‌کند. این عوامل می‌توانند ژنتیکی، روان‌شناختی، زیست‌شناختی یا محیطی باشند و اغلب با درهم‌تنیدگی آنها مواجهیم (دادستان، ۱۳۹۰، ص ۲۷۰).

در حالی که افسردگی انواع مختلفی دارد اما بر انواع افسردگی از منظر قرآن تمرکز کرده‌ایم. زیرا قرآن کتاب فطرت است و با زبان فطری با مردم سخن گفته است. بنابراین، پیام‌های روح‌بخش آن سریع‌ترین راه علاج اختلالات انسان است. از منظر دیگر، قرآن کتاب ذکر است و با ارجاع انسان به خودش او را به بازنگری در اعمال، باورها و اندیشه‌هایش فرا می‌خواند و با فعال‌کردن تفکر و تعقل او، راه‌چاره معضلات را از درون به او می‌دهد (بهرامی احسان و همکاران، ۱۳۹۵). معناشناسی افسردگی از منظر قرآن کار جدیدی است که با مدد رویکرد پرسش از قرآن، کشف روش‌های ورود به قرآن، تدبیر در قرآن و دریافت پاسخ از آن (همان) صورت گرفته و باعث استخراج شش مدل افسردگی با عوامل زیربنایی، لازمه‌ای و نشانه‌ای برای هر یک از مدل‌ها شده است.

عوامل زیربنایی، لازمه‌ای و نشانه‌ای به‌طور اختصاصی برای هر یک از انواع افسردگی‌ها متفاوت است. شش نوع افسردگی شامل افسردگی تطفیفی، سرشکستگی، مقایسه‌ای از واطلبانه، ولایت‌ستیزی، معنوی و افسردگی ناشی از حقارت در ابعاد مختلف ادراکی، باوری، رفتاری، صفتی، توجهی و عاطفی ویژگی‌های خاص خود را دارند (همان، ص ۱۶۲). افسردگی از منظر قرآن،

1. Murphy
2. Byrne

خمودی‌ای است که به دلیل اعتماد نداشتن به خدا و ضعف تفکر در فرد شکل گرفته و او را از سویی به احساس بی‌نتیجه‌بودن کارها و از سوی دیگر، بی‌رغبتی و نارضایتی از زندگی و در نهایت به خواری درونی و غم فراگیر می‌کشاند (همان، ص ۱۶۲). انواع افسردگی از منظر قرآن (همان، ص ۱۵۰) عبارت است از:

۱. افسردگی تطفیفی: حالتی از سختی در عمل، احساس فشار و در تنگنا بودن است که در نتیجه خودجانبداری و توجه نکردن به حقوق دیگران، تمسخر و استهزای آنها روی می‌دهد و طراوت و نشاط را می‌گیرد و احساس حقارت و نارضایتی ایجاد می‌کند؛ انفعال در عواطف از نشانه‌های وجود خودجانبداری و افسردگی تطفیفی است.

۲. افسردگی سرشکستگی: حالتی از یأس، ناکامی و احساس شکستی فراگیر در خصوص بی‌نتیجه‌بودن عمل است که علت آن داشتن علم بیهوده و کار بیهوده، ضعف تفکر، ولایت‌ناپذیری، فقدان باور به روز حساب و بی‌رغبتی در تغییر باورها و کسالت است که منجر به ایجاد احساس نارضایتی، سرشکستگی و ناامیدی از تغییر می‌شود. در این نوع افسردگی، از آنجا که عمل، بدون پشتوانه باوری حقیقی و درست است، هر چقدر هم که در ظاهر با ارزش و بسیار باشد، در نهایت، در مواجهه با مانع یا ناکامی منجر به ایجاد پوچی، سرشکستگی و یأس خواهد شد.

۳. افسردگی مقایسه‌ای انزواطلبانه: شرایطی از غم و اندوه فراگیر است که در نتیجه گرایش به افراد توانگر و دوری از افراد تلاشگر متواضع، فقدان سعی بیرونی و خشیت درونی روی می‌دهد و ناکامی، ناتوانی، فرار و انزوا و احساس حزن و اندوه را برای او ایجاد خواهد کرد.

۴. افسردگی ولایت‌ستیزی: حالتی از ناامیدی و درماندگی شدید است که همراه با احساس سقوط از پرتگاه است و در این وضعیت همه اعمال در نتیجه اعتماد ضعیف داشتن به خداوند، کراهت راجع به دستوره‌های دین، دورویی و ادعای بدون عمل، کینه و قلب مریض و بخل از بین می‌رود و فرد در ستیز با ولی خدا قرار می‌گیرد، هرچند با این حال باز هم به توجیه و تزیین کارهای خود دست می‌زند.

۵. افسردگی معنوی: تیره‌روزی، سختی و تنگی در زندگی روزمره است که در نتیجه فقدان هدایت‌یافتگی و فقدان ذکر ایجاد می‌شود که در این وضعیت فرد، به دلیل ترس از دست دادن مال یا جان، باور به نفع‌رسانی یا ضرررسانی دیگران به او، آزمایش ندانستن بهره‌مندی و نابه‌رهمندی‌ها

در دنیا، تکبر، فقدان خضوع و تسلیم در برابر دستوره‌های خدا، تبعیت از هوای نفس، توجه نکردن به نزدیک بودن قیامت، نارضایتی از داشته‌ها، بی‌توجهی به زودگذر بودن دنیا و توجه و میل بسیار به رفاه مادی دیگران، دچار سیه‌روزی و تنگی در زندگی عادی خود می‌شود و احساس بدبختی و حزن و اندوه شدید می‌کند.

۶. افسردگی ناشی از حقارت: نوسان‌های خلقی شدید بین رضایتمندی - نارضایتی، ارزشمندی - حقارت، و شادی - غمگینی است که در نتیجه علاقه شدید به مال و مظاهر نعمت‌های پرزرق و برق دنیایی به وجود آمده است.

مدت‌ها است تصور می‌شود بین مذهب و سلامت روان، ارتباط مثبتی وجود دارد و اخیراً نیز روان‌شناسان مذهب، حمایت‌های تجربی بسیاری را در این زمینه جلب کرده‌اند. مذهب می‌تواند در تمامی موقعیت‌ها، نقش مؤثری در استرس‌زدایی داشته باشد و در ارزیابی موقعیت، ارزیابی شناختی فرد، فعالیت‌های مقابله، منابع حمایتی و ... سبب کاهش گرفتاری روانی شود. بر این اساس، وایلد و همکاران او نشان دادند که ۲۰ تا ۶۰ درصد متغیرهای سلامت روانی افراد بالغ را باورهای مذهبی تبیین می‌کنند (صیادی تورانلو، جمالی و میرغفوری، ۱۳۸۶، ص ۱۴۶). یافته‌ها نشان می‌دهد جهت‌گیری مذهبی با افزایش سلامت روانی و کاهش اختلالات روانی رابطه دارد (بهرامی احسان و ناشک، ۱۳۸۳). افزایش تحقیقات در زمینه‌های گوناگون نظیر میزان مذهبی بودن، نیاز به مذهب، تأثیر دین بر افزایش سلامت جسم و بهداشت روانی و ... بسیار چشمگیر بوده است. برخی از پژوهش‌ها بیانگر وجود ارتباط معکوس بین جهت‌گیری مذهبی و افسردگی است (میلوسکی،^۱ به نقل از: جمالی و عباسی، ۱۳۹۳، ص ۱۷۴؛ عیسی‌زادگان، سلمان‌پور، و قاسم‌زاده، ۱۳۹۱، ص ۶۹؛ بهرامی احسان، ۱۳۸۱؛ هادگس،^۲ ۲۰۰۲).

جهت‌گیری مذهبی نظام تفسیری است که چگونگی رابطه انسان با خود، با انسان‌های دیگر و با کل پدیده‌های جهان هستی را تبیین می‌کند (بهرامی احسان، ۱۳۸۰، ص ۷۴). آلپورت^۳ و راس^۴ (۱۹۹۶) دو نوع متفاوت از مذهبی بودن را از یکدیگر تفکیک می‌کنند. از نظر آنان، مذهب می‌تواند دارای

1. Milewsky
2. Hodges, S.
3. Alport, G. W.
4. Ross, J. M.

جهت‌گیری درونی باشد که به مذهبی شخصی اشاره دارد و گاه می‌تواند به صورت عضویت در گروهی قدرتمند، تأمین حفاظت، کسب موقعیت اجتماعی یا به عنوان سازوکاری دفاعی توصیف شود. در این صورت مذهب دارای جهت‌گیری بیرونی است (بهرامی احسان و پورنقاش تهرانی، ۱۳۸۸، ص ۲). مذهب را می‌توان نظامی از اعتقادات دانست که در خدمت معنابخشی به زندگی است. مذهب به عنوان مجموعه‌ای از اعتقادات، باایدها و نبایدها و نیز ارزش‌های اختصاصی یا تعمیم‌یافته، یکی از مؤثرترین تکیه‌گاه‌های روانی به شمار می‌رود که قادر است معنای زندگی را در لحظه لحظه‌های عمر فراهم کند و در موقعیت‌های خاص نیز با فراهم‌سازی تکیه‌های تبیینی، فرد را از تعلیق و بی‌معنایی نجات دهد (بهرامی احسان، ۱۳۸۰، ص ۷۰). جهت‌گیری مذهبی به منزله مرجعیت‌بخشیدن به ساختار روابط و مناسبات انسان در تمام ابعاد آن، در پرتو رابطه انسان با خدا تعریف شده است (بهرامی احسان و تاشک، ۱۳۸۳).

پارگامنت^۱ و همکاران برای مذهب الگویی متناسب با بحث‌های جدیدی که در زمینه سازوکارهای مقابله‌ای مطرح است، فراهم کرده‌اند. وی در تلاش است برای مذهب، کنشی مقابله‌ای تعریف کرده، بر اساس انواع راهبردهای مقابله‌ای مذهبی، آثار مذهب را در این چارچوب تبیین کند. این در حالی است که دسی و رایان کوشیده‌اند مذهب را در فرآیندی تحولی با استفاده از سطوح درونی‌سازی توضیح دهند (بهرامی احسان، ۱۳۸۱، ص ۳۳۹). محمدحسین طباطبایی در جلد سوم تفسیر المیزان گرایش دینی را تسلیم‌شدن در برابر بیانی می‌داند که از مقام ربوبی درباره اعمال و عقاید یا معارف و احکام صادر می‌شود (حبیب‌وند، ۱۳۸۸).

مروری بر ادبیات پژوهشی نشان می‌دهد بین مذهب و میزان افسردگی ارتباط معکوس وجود دارد. فقیهی و رفیعی مقدم (۱۳۸۲) در مطالعه‌ای موردی به بررسی اثربخشی تکنیک‌های برگرفته از متون دینی برای درمان افسردگی پرداخته که نتایج او کارآیی بالای این شیوه درمانی را تأیید کرده است (فیاض و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۱۵۷). پژوهشی دیگر (قاسمی، ۱۳۸۸) با عنوان «مقابله با افسردگی در خانواده از منظر مبانی دینی»، با هدف به دست دادن راهکارهایی کاربردی برای پیش‌گیری از بیماری افسردگی و درمان آن در خانواده با استفاده از آموزه‌های اصیل دینی انجام شده است که در جهت تحقق آن، اهداف جزئی چون شناخت صحیح افسردگی

به واسطه بررسی ماهیت و علل آن و آشنایی با عوامل پیدایش افسردگی بررسی شده است که با توجه به اهمیت تأمین سلامت روانی خانواده و شیوع افسردگی بین اقشار جامعه لازم و ضروری است با تمسک به مبانی دینی راهکارهایی برای مقابله با افسردگی در خانواده عرضه شود تا خانواده بتواند نقش سازنده خویش را در تأمین سلامت روانی جامعه بهتر ایفا کند (علی‌نژاد، ۱۳۹۵، ص ۳۴).

بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی با ازخودبیگانگی، افسردگی و اضطراب مرگ در دانشجویان دانشگاه پیام نور تهران، مؤید تأثیر جهت‌گیری مذهبی درونی بر کاهش اضطراب، احساس افسردگی و ازخودبیگانگی است (علی‌اکبری دهکردی، اورکی، برقی ایرانی و کیاراد، ۱۳۹۰). در پژوهشی با عنوان «بررسی رابطه بین افسردگی، اضطراب و جهت‌گیری مذهبی در دانشجویان دانشگاه کشمیر هند» یافته‌ها نشان داد که جهت‌گیری مذهبی در مردان بیشتر بیرونی و در زنان بیشتر درونی است (رزوی، ۲۰۱۵^۱). همچنین، پژوهشی که با عنوان «مذهب / معنویت و افسردگی» صورت گرفت نشان داد بین مذهب/معنویت، و افسردگی فقدان همستگی یا نوعی ارتباط منفی وجود دارد و اهمیت مذهب یا معنویت به چگونگی باور آن وابسته است (بلیزر، ۲۰۱۲^۲). «نقش معنویت در رابطه بین تعصب مذهبی درونی و افسردگی در بیماران مبتلا به سرطان پروستات» پژوهش دیگری است که بین ۳۶۷ مرد با میانگین سنی ۶۶ سال در مبتلایان به سرطان پروستات انجام شد. نتایج حاکی از ارتباط ضعیف بین تعصب مذهبی درونی و افسردگی است اما رابطه معکوس قوی بین معنویت و افسردگی را نشان می‌دهد (نلسون^۳ و همکاران، ۲۰۰۹). همچنین، در پژوهشی که تأثیر معنویت را قبل و بعد از درمان اختلال افسردگی اساسی روی ۸۴ بیمار افسرده به مدت دو سال بررسی می‌کرد مشخص شد که معنویت بالا به طور چشم‌گیری غم، اختلال تفکر و نشانه‌های افسردگی را کاهش می‌دهد (پسلو^۴ و همکاران، ۲۰۰۴).

اختلال افسردگی اساسی به عنوان یکی از رایج‌ترین اختلالات روان‌شناختی تشخیص داده

1. Rizvi
2. Blazer, D.
3. Nelson, Christian J.
4. Peselow, E.

می‌شود (دوزویس^۱ و وسترا^۲، ۲۰۰۴). در حال حاضر، دارودرمانی پرکاربردترین رویکرد در درمان افسردگی است (چو^۳، ۲۰۰۶، به نقل از: علوی، ۸۸-۱۳۸۷، ص ۳). در واقع، با اینکه در درمان افسردگی، هدف باید بهبودی کامل باشد بسیاری از بیماران در دست‌یابی به وضعیت بدون نشانه یا حفظ آن شکست می‌خورند (ترانر و همکاران، به نقل از: علوی، ۱۳۸۸، ص ۵).

بیشتر مطالعات بر روی یک یا چند عامل محدود خطر برای افسردگی تمرکز می‌کنند، در حالی که باید بر روی مدل‌های چندبعدی و پویا تمرکز کرد که امکان تغییر در طول زندگی یا در طول تغییرات شخصی را داشته باشد (بهرامی احسان و همکاران، ۱۳۹۵). دین بر خودشناسی تأکید فراوانی دارد و مسیر رسیدن به آن را نیز مشخص کرده است. این در حالی است که بسیاری از پژوهشگران برای درمان بیماری‌ها، کاهش درد و کنار آمدن با وقایع تنیدگی‌زای محیطی به فرآیندهای خودشناختی توجه کرده‌اند (کپنس^۴، ۱۹۸۸، به نقل از: گورسکی^۵، ۱۹۹۰، به نقل از: شاه‌محمدی و همکاران، ۱۳۸۵). مذهب می‌تواند در تمامی موقعیت‌ها، نقش مؤثری در استرس‌زدایی داشته باشد و در ارزیابی موقعیت، ارزیابی شناختی فرد، فعالیت‌های مقابله، منابع حمایتی و ... سبب کاهش گرفتاری روانی شود. بر این اساس، مدت‌ها است تصور می‌شود بین مذهب و سلامت روان، ارتباط مثبتی وجود دارد و اخیراً نیز روان‌شناسان مذهب، حمایت‌های تجربی بسیاری را در این زمینه جلب کرده‌اند. وایلد و همکاران او نشان دادند که ۲۰ تا ۶۰ درصد متغیرهای سلامت روانی افراد بالغ را باورهای مذهبی تبیین می‌کنند (صیادی تورانلو و همکاران، ۱۳۸۶، ص ۱۴۶). بنابراین، به نظر می‌رسد مذهبی‌بودن و روحیه و رفتار دینی داشتن، بخشی از ویژگی‌های شخصیتی به حساب می‌آیند و باید به مطالعه رابطه آنها با سایر سازه‌های روانی پرداخته شود (همان، ص ۱۴۷).

از نتایج تحقیقات به عمل آمده در داخل و خارج کشور چنین برمی‌آید که افسردگی با جهت‌گیری مذهبی همبستگی منفی دارد. با توجه به پیشینه نظری پژوهش، هدف این تحقیق این است که رابطه انواع افسردگی از منظر قرآن را با جهت‌گیری مذهبی تبیین کند.

1. Dozois,
2. Westra
3. Chu
4. Capens
5. Gursky

روش: جامعه آماری، نمونه و روش اجرای پژوهش

جامعه آماری در این تحقیق دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات بودند که در سال تحصیلی ۹۶-۱۳۹۵ در این واحد دانشگاهی به تحصیل مشغول بودند و بین ۲۰ تا ۴۰ سال سن داشتند و به علت دسترسی نداشتن به اطلاعات دانشجویان و همکاری نکردن همه آنها، نمونه پژوهش از طریق نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شد. از مجموع ۲۱۴ نفر پاسخگو ۱۰۷ زن (۵۰/۷ درصد) و ۱۰۴ نفر مرد (۴۹/۳ درصد) هستند، که از این تعداد ۵۲ نفر (۲۴/۳ درصد) ۲۰ و ۲۱ سال دارند و بقیه افراد (۷۵/۷ درصد) بین ۲۱ تا ۴۰ سال سن داشتند. ۱۱۹ نفر (۵۵/۹ درصد) در مقطع کارشناسی ارشد و بالاتر، و بقیه افراد (۴۴/۱ درصد) در سطح کارشناسی قرار داشتند.

جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش در دو مرحله صورت گرفته است؛ در مرحله اول با رجوع به منابع اطلاعاتی از قبیل کتاب‌ها، مقاله‌ها، پایان‌نامه‌ها و سایت‌ها مطالب نظری جمع‌آوری شد و در مرحله بعد پرسش‌نامه‌های مربوط به افسردگی بهرامی احسان (۱۳۸۰)، جهت‌گیری مذهبی بهرامی احسان (۱۳۸۰) که قبلاً اعتبارسنجی شده‌اند، بین دانشجویان دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات (رشته‌های انسانی و فنی مهندسی) پخش، و پس از جمع‌آوری پرسش‌نامه‌ها اطلاعات استخراج شد.

ابزار سنجش

- پرسش‌نامه افسردگی بر مبنای قرآن (۱۳۹۴): این مقیاس، که بهرامی احسان، اخوت و فیاض ساخته‌اند، ۷۹ پرسش را در شش عامل تمایلات گرایش انزوایی، احساس شکست و پوچی، دین‌گریزی، ضعف اعتماد به خدا و تفکر معنوی، خودجانبداری، و نوسان‌های خلقی در خود جای داده است.

آماده‌سازی این مقیاس با استفاده از روش‌های روان‌سنجی مانند تعیین روایی محتوایی، روایی صوری، روایی سازه، و روایی ملاک و همچنین بررسی پایایی و همسانی درونی مقیاس با استفاده از محاسبه آلفای کرونباخ انجام شده است (بهرامی احسان و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۱۶۷).

- پرسش‌نامه جهت‌گیری مذهبی (۱۳۸۰): این پرسش‌نامه ساخته بهرامی احسان و شامل ۶۴ ماده در چهار زیرمقیاس جهت‌گیری مذهبی، استقرارنا یافتگی، ارزنده‌سازی و کام‌جویی است. پاسخ‌ها در مقیاس پنج‌درجه‌ای لیکرت از کاملاً موافق تا کاملاً مخالف نمره‌گذاری می‌شوند. نتایج تحلیل آماری با استفاده از روش‌های گاتمن، اسپیرمن - براون و آلفای کرونباخ نشان می‌دهد

که آزمون از ثبات و هماهنگی درونی شایان توجهی بهره‌مند است. ضریب قابلیت اعتماد محاسبه‌شده از روش‌های دونیمه‌سازی و اسپیرمن براون برابر با ۰/۹۱ و با استفاده از روش آلفای کرونباخ ۰/۸۵ به دست آمده است. همچنین، بررسی‌های جدیدتر نشان می‌دهد مقیاس از روایی محتوا، سازه، همگرا و واگرا بهره‌مند است (بهرامی احسان، ۱۳۸۰ به نقل از: علی‌اکبری دهکردی و همکاران، ۱۳۹۳).

در تحقیق حاضر برای محاسبه پایایی مقیاس جهت‌گیری مذهبی، سازمان‌نیافتگی مذهبی، ارزش‌سازی مذهبی و کام‌جویی مذهبی از روش آلفای کرونباخ و تنصیف استفاده شده که به ترتیب برای مقیاس جهت‌گیری مذهبی برابر با ۰/۹۳ و ۰/۹۱، مقیاس سازمان‌نیافتگی مذهبی برابر با ۰/۸۶ و ۰/۸۶، مقیاس ارزش‌سازی مذهبی برابر با ۰/۷۶ و ۰/۷۵ و مقیاس کام‌جویی مذهبی برابر با ۰/۵۵ و ۰/۴۶ است. در این پژوهش برای تحلیل داده‌ها از روش رگرسیون گام به گام استفاده شده است.

یافته‌ها

جدول ۱ میانگین و انحراف استاندارد داده‌ها را نشان می‌دهد:

جدول ۱: میانگین و انحراف استاندارد متغیرهای پژوهش

متغیر	M	SD
جهت‌گیری مذهبی	۸۷/۴۱	۲۰/۲۷
سازمان‌نیافتگی	۲۸/۰۰	۱۳/۱۶
ارزنده‌سازی	۱۷/۱۳	۷/۵۸
کام‌جویی	۱۸/۳۸	۵/۳۹
افسردگی انزوایی	۲۲/۳۹	۹/۳۵
افسردگی سرشکستگی	۱۴/۸۸	۸/۲۴
افسردگی ولایت‌ستیزی	۱۷/۱۷	۹/۱۵
افسردگی معنوی	۶/۵۴	۵/۰۱
افسردگی تطفیفی	۱۶/۵۴	۸/۷۲
افسردگی ناشی از حقارت	۱۴/۲۴	۴/۳۰
جمع افسردگی	۹۱/۷۹	۲۹/۳۳

برای بررسی روابط همبستگی بین انواع افسردگی از منظر قرآن با ابعاد جهت‌گیری مذهبی از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. نتایج در جدول ۲ دیده می‌شود:

جدول ۲: ماتریس همبستگی بین متغیرهای پژوهش

متغیر	مذهبی	جهت‌گیری	سازمان‌نایافتگی	ارزنده‌سازی	کام‌جویی	افسردگی انزوایی	سرشکستگی	افسردگی	ستیزی	افسردگی ولایت	افسردگی معنوی	افسردگی تطفیفی	افسردگی ناشی از حقارت	افسردگی کل
۱														
۲	۰/۲۵**													
۳	۰/۵۶**	۰/۰۱												
۴	۰/۲۸**	۰/۱۴*	۰/۰۱		۰/۳۷**									
۵	۰/۴۲**	۰/۳۱**	۰/۲۰**	۱	۰/۲۸**									
۶	۰/۳۱**	۰/۱۶*	۰/۰۰۱	۰/۰۹	۰/۳۸**	۱								
۷	۰/۶۴**	۰/۲۵**	۰/۶۸**	۰/۵۷**	۰/۴۷**	۰/۲۳**	۱							
۸	۰/۶۹**	۰/۲۴**	۰/۱۷*	۰/۲۴**	۰/۲۷**	۰/۲۹**	۰/۳۷**	۱						
۹	۰/۲۷**	۰/۱۶*	۰/۰۵	۰/۰۶	۰/۴۲**	۰/۶۰**	۰/۲۱**	۰/۲۸**	۱					
۱۰	۰/۱۱	۰/۱۴	۰/۰۷	۰/۰۴	۰/۱۵*	۰/۰۶	۰/۱۹*	۰/۳۷**	۰/۳۷**	۱				
۱۱	۰/۶۱**	۰/۵۹**	۰/۳۱**	۰/۲۹**	۰/۷۶**	۰/۷۳**	۰/۶۶**	۰/۵۰**	۰/۷۴**	۰/۲۵**	۱			

هدف پژوهش، بررسی این پرسش بود که: آیا بین انواع شش‌گانه افسردگی با جهت‌گیری مذهبی رابطه وجود دارد؟ برای بررسی این هدف، لازم است به پرسش‌هایی برای هر یک از انواع افسردگی به طور مجزا پاسخ داده شود. شایان ذکر است که جهت‌گیری مذهبی دارای چهار زیرمقیاس است. دو زیرمقیاس آن که عبارت‌اند از جهت‌گیری مذهبی و ارزنده‌سازی زیرمقیاس‌های مثبت‌اند و دو زیرمقیاس سازمان‌نایافتگی و کام‌جویی زیرمقیاس‌های منفی هستند.

بین افسردگی انزوایی و زیرمقیاس‌های مثبت جهت‌گیری مذهبی ($r = -0/42$ و $P < 0/01$) و ارزنده‌سازی ($r = -0/20$ و $P < 0/01$) رابطه وجود دارد. این رابطه منفی است، بدین معنا که هرچه نمرات زیرمقیاس‌های جهت‌گیری مذهبی و ارزنده‌سازی بیشتر باشد نمره افسردگی انزوایی کمتر است. نکته در خور ذکر این است که بین زیرمقیاس جهت‌گیری مذهبی و افسردگی انزوایی همبستگی منفی بالاتری نسبت به زیرمقیاس ارزنده‌سازی و افسردگی انزوایی وجود دارد. همچنین، بین افسردگی انزوایی و زیرمقیاس‌های منفی سازمان‌نایافتگی ($r = 0/31$ و $P < 0/01$) و کام‌جویی ($r = 0/28$ و $P < 0/01$) ارتباط وجود دارد. این ارتباط مثبت است و بدین معنا است که هرچه نمره افسردگی انزوایی بالاتر باشد نمرات زیرمقیاس‌های سازمان‌نایافتگی و کام‌جویی هم

بالتر است. در این جدول مشاهده می‌شود که همبستگی مثبت بین افسردگی انزوایی با سازمان‌نیافتگی بیشتر از همبستگی مثبت بین افسردگی انزوایی با کام‌جویی است. همان‌طور که در جدول ۲ ملاحظه می‌شود، بین افسردگی سرشکستگی و زیرمقیاس‌های مثبت جهت‌گیری مذهبی و ارزش‌سازی رابطه وجود دارد. این رابطه برای زیرمقیاس جهت‌گیری مذهبی ($r = -0/31$ و $P < 0/01$) منفی است، بدین معنا که هرچه نمرات زیرمقیاس جهت‌گیری مذهبی بیشتر باشد نمره افسردگی سرشکستگی کمتر است.

همچنین، جدول بیانگر این است که بین افسردگی سرشکستگی و زیرمقیاس‌های منفی سازمان‌نیافتگی و کام‌جویی رابطه وجود دارد. این رابطه بین افسردگی سرشکستگی و سازمان‌نیافتگی ($r = 0/60$ و $P < 0/01$) مثبت است. بدین معنا که هرچه نمرات سازمان‌نیافتگی بیشتر باشد نمرات افسردگی سرشکستگی هم بیشتر است.

با توجه به جدول ۲ بین افسردگی ولایت‌ستیزی و زیرمقیاس‌های مثبت جهت‌گیری مذهبی ($r = -0/64$ و $P < 0/01$) و ارزش‌سازی ($r = -0/68$ و $P < 0/01$) رابطه منفی وجود دارد، بدین معنا که هرچه نمره افسردگی ولایت‌ستیزی بیشتر شود نمره زیرمقیاس‌های جهت‌گیری مذهبی و ارزش‌سازی کمتر است. همچنین، بین افسردگی ولایت‌ستیزی و زیرمقیاس‌های منفی سازمان‌نیافتگی ($r = 0/25$ و $P < 0/01$) و کام‌جویی ($r = 0/57$ و $P < 0/01$) ارتباط مثبت وجود دارد. بدین معنا که با افزایش نمرات افسردگی ولایت‌ستیزی نمرات زیرمقیاس‌های سازمان‌نیافتگی و کام‌جویی بیشتر می‌شود.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، بین افسردگی معنوی و زیرمقیاس‌های مثبت جهت‌گیری مذهبی ($r = -0/69$ و $P < 0/01$) و ارزش‌سازی ($r = -0/24$ و $P < 0/01$) رابطه منفی وجود دارد و بین افسردگی معنوی و زیرمقیاس‌های منفی سازمان‌نیافتگی ($r = 0/24$ و $P < 0/01$) و کام‌جویی ($r = 0/17$ و $P < 0/01$) رابطه مثبت وجود دارد.

با توجه به جدول دو، بین افسردگی تطفیفی و زیرمقیاس‌های مثبت جهت‌گیری مذهبی ($r = -0/27$ و $P < 0/01$) رابطه منفی وجود دارد، بدین معنا که هرچه نمره افسردگی تطفیفی بیشتر شود نمره جهت‌گیری مذهبی کمتر می‌شود. بین افسردگی تطفیفی و سازمان‌نیافتگی ($r = 0/60$ و $P < 0/01$)، افسردگی تطفیفی و ارزش‌سازی ($r = 0/05$ و $P < 0/01$)، افسردگی تطفیفی و کام‌جویی

($r = 0/06$ و $P < 0/01$) رابطه مثبت وجود دارد و این رابطه برای سازمان‌نیافتگی معنادار است. با توجه به داده‌های جدول ۲، بین افسردگی ناشی از حقارت و زیرمقیاس مثبت ارزنده‌سازی ($r = 0/07$ و $P < 0/01$) رابطه منفی وجود دارد و بین افسردگی ناشی از حقارت و زیرمقیاس مثبت جهت‌گیری مذهبی ($r = 0/05$ و $P < 0/01$) و نیز زیرمقیاس‌های منفی سازمان‌نیافتگی ($r = 0/02$ و $P < 0/01$) و کام‌جویی ($r = 0/04$ و $P < 0/01$) رابطه مثبت وجود دارد.

روش رگرسیون گام به گام^۱ برای رسیدن به این هدف که ابعاد جهت‌گیری مذهبی چگونه انواع افسردگی از منظر قرآن را پیش‌بینی می‌کنند، از تحلیل رگرسیون استفاده شده است. نتایج در سه گام تحلیل شده است. در گام سوم، سطح معناداری محاسبه‌شده، با توجه به مقدار F مشخص شده کمتر از $0/05$ و معنادار است و مدل رگرسیون را تأیید می‌کند. بنابراین، متغیرهای جهت‌گیری مذهبی، سازمان‌نیافتگی و کام‌جویی با هم قادر به پیش‌بینی متغیر افسردگی هستند.

جدول ۲: ضرایب تحلیل رگرسیون افسردگی بر اساس ابعاد جهت‌گیری مذهبی، سازمان‌نیافتگی و کام‌جویی

مدل	متغیر	B	Beta	t	Sig	R	R ²	Error.Std
	جهت‌گیری مذهبی	-0/67	-0/46	-9/71	0/001	0/61	0/37	
۱	سازمان‌نیافتگی	1/01	0/45	9/89	0/001	0/76	0/58	19/07
	کام‌جویی	0/55	0/10	2/17	0/031	0/77	0/58	

جدول ۳ ضریب همبستگی، مجذور همبستگی یا ضریب تعیین را نشان می‌دهد. نتایج در سه گام تحلیل شد. در این روش اولین متغیر پیش‌بین بر اساس بیشترین ضریب همبستگی با متغیر ملاک وارد تحلیل می‌شود و در گام‌های بعد متغیرهای بعدی وارد تحلیل می‌شوند.

در گام اول، جهت‌گیری مذهبی وارد تحلیل شد. در این صورت ضریب همبستگی $0/61$ است و ضریب تعیین قدرت پیش‌بینی افسردگی را $0/37$ نشان می‌دهد. در گام دوم، جهت‌گیری مذهبی و سازمان‌نیافتگی وارد تحلیل می‌شوند؛ ضریب همبستگی $0/76$ است و ضریب تعیین قدرت پیش‌بینی افسردگی را $0/58$ نشان می‌دهد. در گام سوم، جهت‌گیری مذهبی، سازمان‌نیافتگی و

1. stepwise

کام جویی با هم وارد تحلیل شدند؛ در این صورت R یا میزان همبستگی بین متغیرهای فوق برابر با ۰/۷۷ است؛ و همچنین R^۲ یا ضریب تعیین بیانگر این است که متغیرهای فوق قدرت پیش بینی افسردگی را به میزان ۰/۵۸ دارند.

همچنین، جدول ۳ ضریب تأثیر استاندارد شده را نشان می دهد. در گام چهارم، ضریب تأثیر رگرسیونی استاندارد شده، میزان بتای متغیر جهت گیری مذهبی ۰/۴۶- است که در سطح خطای کمتر از ۰/۰۵ معنادار است، و با کاهش یک واحد تغییر در متغیر جهت گیری مذهبی، میزان افسردگی به مقدار ۰/۴۶- انحراف استاندارد تغییر می کند. همچنین، ضریب تأثیر رگرسیونی استاندارد شده، میزان بتای متغیر سازمان نایافتگی ۰/۴۵ است که در سطح خطای کمتر از ۰/۰۵ معنادار است و با افزایش یک واحد تغییر در متغیر سازمان نایافتگی، میزان افسردگی به مقدار ۰/۴۵- انحراف استاندارد تغییر می یابد. ضریب تأثیر رگرسیون استاندارد شده، میزان بتای متغیر کام جویی ۰/۱۰ است که در سطح خطای کمتر از ۰/۰۵ معنادار است و با افزایش یک واحد تغییر در متغیر کام جویی، میزان افسردگی به مقدار ۰/۱۰- انحراف استاندارد تغییر افزایش می یابد. بنابراین، متغیر جهت گیری مذهبی سهم بیشتری در پیش بینی افسردگی دارد.

- پیش بینی افسردگی از زوایای بر اساس ابعاد جهت گیری مذهبی: در این مرحله، متغیر ملاک افسردگی از زوایای و متغیرهای پیش بین جهت گیری مذهبی، سازمان نایافتگی، کام جویی هستند که متغیر ارزنده سازی به علت اینکه واریانس کمی را تبیین می کند حذف شد. نتایج در سه گام تحلیل شد. در گام سوم، سطح معناداری محاسبه شده، با توجه به مقدار ۲۳/۲۸۹ که برای F مشخص است کمتر از ۰/۰۵ و معنادار است و مدل رگرسیون را تأیید می کند. بنابراین، متغیرهای جهت گیری مذهبی، سازمان نایافتگی و کام جویی با هم قادر به پیش بینی متغیر افسردگی از زوایای هستند.

جدول ۴: ضرایب تحلیل رگرسیون افسردگی از زوایای بر اساس ابعاد جهت گیری مذهبی، سازمان نایافتگی و کام جویی

مدل	متغیر	B	Beta	t	Sig	R	R ²	Error.Std
۲	جهت گیری مذهبی	-۰/۱۵۱	-۰/۳۲۸	-۵/۱۱۹	۰/۰۰۱	۰/۴۲	۰/۱۸	
	سازمان نایافتگی کام جویی	-۰/۱۴۵	۰/۲۰۴	۳/۲۹۰	۰/۰۰۱	۰/۴۷	۰/۲۲	۸/۱۵۹
		۰/۲۸۴	۰/۱۶۴	۲/۶۲۱	۰/۰۰۹	۰/۵۰	۰/۲۵	

این جدول ضریب همبستگی، مجذور همبستگی یا ضریب تعیین را نشان می دهد. در این

روش، اولین متغیر پیش‌بین بر اساس بیشترین ضریب همبستگی با متغیر ملاک وارد تحلیل می‌شود. بنابراین، در گام اول جهت‌گیری مذهبی وارد معادله شد. در این صورت، ضریب همبستگی $0/42$ است و ضریب تعیین قدرت پیش‌بینی افسردگی را $0/18$ نشان می‌دهد. در گام دوم، جهت‌گیری مذهبی و سازمان‌نیافتگی وارد تحلیل شدند. در این صورت میزان همبستگی $0/47$ است و ضریب تعیین قدرت پیش‌بینی افسردگی را $0/22$ نشان می‌دهد. مشاهده می‌شود که در گام سوم که هر سه متغیر پیش‌بین، یعنی جهت‌گیری مذهبی، سازمان‌نیافتگی و کام‌جویی حضور دارند، میزان همبستگی بین متغیر ملاک و متغیرهای پیش‌بین $0/50$ است که نشان از همبستگی متوسطی دارد و قدرت پیش‌بینی افسردگی انزوایی را به $0/25$ افزایش می‌دهد. با توجه به مطالب بالا سه متغیر جهت‌گیری مذهبی، سازمان‌نیافتگی و کام‌جویی با هم افسردگی انزوایی را $0/25$ پیش‌بینی می‌کنند.

این جدول میزان ضریب تأثیر استاندارد شده را نیز نشان می‌دهد. همان‌طور که مشاهده می‌شود، در گام سوم سه متغیر جهت‌گیری مذهبی، سازمان‌نیافتگی و کام‌جویی هم‌زمان وارد معادله شدند که در این بین ضریب تأثیر رگرسیونی استاندارد شده، میزان بتای متغیر جهت‌گیری مذهبی در سطح خطای کمتر از $0/05$ معنادار است و با کاهش یک واحد تغییر در متغیر جهت‌گیری مذهبی، میزان افسردگی انزوایی به مقدار $0/32$ انحراف استاندارد تغییر افزایش می‌یابد. همچنین، ضریب تأثیر رگرسیونی استاندارد شده، میزان بتای متغیر سازمان‌نیافتگی در سطح خطای کمتر از $0/05$ معنادار است و با افزایش یک واحد تغییر در متغیر سازمان‌نیافتگی، میزان افسردگی انزوایی به مقدار $0/20$ انحراف استاندارد تغییر افزایش می‌یابد. ضریب تأثیر رگرسیونی استاندارد شده، میزان بتای متغیر کام‌جویی در سطح خطای کمتر از $0/05$ معنادار است و با کاهش یک واحد تغییر در متغیر کام‌جویی، میزان افسردگی انزوایی به مقدار $0/16$ انحراف استاندارد تغییر افزایش می‌یابد. بنابراین، متغیر جهت‌گیری مذهبی سهم بیشتری در پیش‌بینی افسردگی انزوایی دارد.

- پیش‌بینی افسردگی سرشکستگی بر اساس ابعاد جهت‌گیری مذهبی: در این مرحله متغیر ملاک افسردگی سرشکستگی و متغیرهای پیش‌بین سازمان‌نیافتگی، کام‌جویی و جهت‌گیری مذهبی هستند که متغیر ارزنده‌سازی به علت اینکه واریانس کمی را تبیین می‌کند حذف شده است. نتایج در سه گام تحلیل شده است. در گام سوم، سطح معناداری محاسبه شده، با توجه به مقدار $0/08/49$ که برای F به دست آمده کمتر از $0/05$ و معنادار است و مدل رگرسیونی را تأیید

می‌کند. بنابراین، متغیرهای سازمان‌نیافتگی، کام‌جویی و جهت‌گیری مذهبی با هم قادر به پیش‌بینی متغیر افسردگی سرشکستگی هستند.

جدول ۵: ضرایب تحلیل رگرسیون افسردگی سرشکستگی بر اساس ابعاد سازمان‌نیافتگی، کام‌جویی و جهت‌گیری مذهبی

مدل	متغیر	B	Beta	t	Sig	R	R ²	Error Std
	سازمان‌نیافتگی	۰/۳۶	۰/۵۸	۷/۶۵	۰/۰۰۱	۰/۶۴	۰/۴۱	
۳	کام‌جویی	-۰/۳۷	-۰/۲۴	-۴/۵۳	۰/۰۰۱	۰/۶۷	۰/۴۵	۶/۱۴
	جهت‌گیری مذهبی	-۰/۰۹	-۰/۲۳	-۳/۷۶	۰/۰۰۱	۰/۶۷	۰/۴۵	

این جدول ضریب همبستگی، مجذور همبستگی یا ضریب تعیین را نشان می‌دهد. نتایج در سه گام تحلیل می‌شوند. در اولین گام اولین متغیر سازمان‌نیافتگی وارد تحلیل می‌شود. در این صورت میزان همبستگی ۰/۶۴ است و ضریب تعیین قدرت پیش‌بینی افسردگی را ۰/۴۱ نشان می‌دهد. در گام دوم، سازمان‌نیافتگی و کام‌جویی در تحلیل هستند. در این صورت میزان همبستگی ۰/۶۷ است و ضریب تعیین قدرت پیش‌بینی افسردگی را ۰/۴۵ نشان می‌دهد. در گام سوم، سازمان‌نیافتگی، کام‌جویی و جهت‌گیری مذهبی در تحلیل حضور دارند. همان‌طور که مشاهده می‌شود، میزان همبستگی ۰/۶۷ است که نشان از همبستگی متوسطی دارد. ضریب تعیین ۰/۴۵ است. با توجه به آنچه گفته شد، سه متغیر سازمان‌نیافتگی، کام‌جویی و جهت‌گیری مذهبی با هم افسردگی سرشکستگی را ۰/۴۵ پیش‌بینی می‌کنند. در گام سوم، که سه متغیر سازمان‌نیافتگی، کام‌جویی و جهت‌گیری مذهبی هم‌زمان وارد معادله شدند، ضریب تأثیر رگرسیونی استاندارد شده، میزان بتای متغیر سازمان‌نیافتگی در سطح خطای کمتر از ۰/۰۵ معنا دار است و با افزایش یک واحد تغییر در متغیر سازمان‌نیافتگی، میزان افسردگی سرشکستگی به مقدار ۰/۲۳ انحراف استاندارد تغییر می‌یابد؛ و نیز ضریب تأثیر رگرسیونی استاندارد شده، میزان بتای متغیر جهت‌گیری مذهبی در سطح خطای کمتر از ۰/۰۵ معنا دار است و با کاهش یک واحد تغییر در متغیر جهت‌گیری مذهبی، میزان افسردگی سرشکستگی ۰/۲۰ انحراف استاندارد تغییر می‌یابد. بنابراین، متغیر سازمان‌نیافتگی سهم بیشتری در پیش‌بینی افسردگی سرشکستگی دارد.

– پیش‌بینی افسردگی ولایت‌ستیزی بر اساس ابعاد ارزنده‌سازی، کام‌جویی، جهت‌گیری مذهبی

و سازمان‌نایافتگی: در این مرحله، متغیر ملاک، افسردگی ولایت‌ستیزی و متغیرهای پیش‌بین، ارزنده‌سازی، کام‌جویی، جهت‌گیری مذهبی و سازمان‌نایافتگی هستند. نتایج در چهار گام تحلیل شد. در گام چهارم، سطح معناداری عرضه‌شده در جدول، با توجه به مقدار $11/72$ که برای F به دست آمده است، کمتر از $0/05$ و معنادار است و مدل رگرسیون را تأیید می‌کند. بنابراین، متغیرهای ارزنده‌سازی، کام‌جویی، جهت‌گیری مذهبی و سازمان‌نایافتگی با هم قادر به پیش‌بینی متغیر افسردگی ولایت‌ستیزی هستند.

جدول ۶ ضریب همبستگی، مجذور همبستگی یا ضریب تعیین را نشان می‌دهد. در این روش اولین متغیر پیش‌بین بر اساس بیشترین ضریب همبستگی با متغیر ملاک وارد تحلیل می‌شود. بنابراین، در گام اول ارزنده‌سازی وارد معادله شد. در این صورت میزان همبستگی $0/68$ است و ضریب تعیین قدرت پیش‌بینی افسردگی را $0/47$ نشان می‌دهد. در گام دوم، ارزنده‌سازی و کام‌جویی وارد تحلیل شدند. در این صورت ضریب همبستگی $0/76$ است و ضریب تعیین قدرت پیش‌بینی افسردگی را $0/58$ نشان می‌دهد. در گام سوم، ارزنده‌سازی، کام‌جویی و جهت‌گیری مذهبی در تحلیل وارد شدند. در این صورت ضریب همبستگی $0/81$ است و ضریب تعیین قدرت پیش‌بینی افسردگی را $0/66$ نشان می‌دهد. در گام چهارم، هر چهار متغیر ارزنده‌سازی، کام‌جویی، جهت‌گیری مذهبی و سازمان‌نایافتگی وارد تحلیل شدند. در این صورت میزان همبستگی $0/82$ است که نشان از همبستگی بالایی دارد و قدرت پیش‌بینی افسردگی ولایت‌ستیزی را $0/68$ نشان می‌دهد.

جدول ۶: ضرایب تحلیل رگرسیون افسردگی ولایت‌ستیزی بر اساس ابعاد ارزنده‌سازی، کام‌جویی، جهت‌گیری مذهبی و سازمان‌نایافتگی

مدل	متغیر	B	Beta	t	Sig	R	R ²	Error.Std
۴	ارزنده‌سازی	-۰/۴۹	-۰/۴۱	-۸/۱۷	۰/۰۰۰۱			
	کام‌جویی	۰/۵۳	۰/۳۱	۷/۳۳	۰/۰۰۱	۰/۸۲	۰/۶۸	۵/۲۱
	جهت‌گیری مذهبی	-۰/۱۲	-۰/۲۸	-۵/۷۴	۰/۰۰۱			
	سازمان‌نایافتگی	۰/۰۹	۰/۱۴	۳/۳۷	۰/۰۰۱			

با توجه به مطالب بالا چهار متغیر ارزنده‌سازی، کام‌جویی، جهت‌گیری مذهبی و سازمان‌نایافتگی با هم افسردگی ولایت‌ستیزی را $0/68$ پیش‌بینی می‌کنند. همچنین، این جدول میزان ضریب تأثیر استاندارد شده را نشان می‌دهد. با توجه به اینکه در مدل شماره چهار، متغیرهای

ارزنده‌سازی، کام‌جویی، جهت‌گیری مذهبی و سازمان‌نیافتگی در معادله حضور دارند، ضریب تأثیر رگرسیونی استاندارد شده، میزان بتای متغیر ارزنده‌سازی در سطح خطای کمتر از ۰/۰۵ معنادار است و با کاهش یک واحد تغییر در متغیر ارزنده‌سازی، میزان افسردگی ولایت‌ستیزی، به مقدار ۰/۴۱ انحراف استاندارد تغییر افزایش می‌یابد. همچنین، ضریب تأثیر رگرسیونی استاندارد شده، میزان بتای متغیر کام‌جویی در سطح خطای کمتر از ۰/۰۵ معنادار است و با افزایش یک واحد تغییر در متغیر کام‌جویی، میزان افسردگی ولایت‌ستیزی به مقدار ۰/۳۱ انحراف استاندارد تغییر افزایش می‌یابد. ضریب تأثیر رگرسیون استاندارد شده، میزان بتای متغیر جهت‌گیری مذهبی در سطح خطای کمتر از ۰/۰۵ معنادار است و با کاهش یک واحد تغییر در متغیر جهت‌گیری مذهبی، میزان افسردگی ولایت‌ستیزی به مقدار ۰/۲۸ انحراف استاندارد تغییر افزایش می‌یابد. ضریب تأثیر رگرسیون استاندارد شده، میزان بتای متغیر سازمان‌نیافتگی در سطح خطای کمتر از ۰/۰۵ معنادار است و با افزایش یک واحد تغییر در متغیر سازمان‌نیافتگی، میزان افسردگی ولایت‌ستیزی به مقدار ۰/۱۴ افزایش می‌یابد.

- پیش‌بینی افسردگی معنوی بر اساس ابعاد جهت‌گیری مذهبی و ارزنده‌سازی: در این مرحله متغیر ملاک، افسردگی معنوی، و متغیرهای پیش‌بین، جهت‌گیری مذهبی و ارزنده‌سازی هستند و متغیرهای کام‌جویی و سازمان‌نیافتگی به علت اینکه واریانس کمی را تبیین می‌کنند حذف شده‌اند. این تحلیل در دو گام صورت گرفته است. در گام دوم، سطح معناداری عرضه‌شده در جدول، با توجه به مقدار ۱۰۹/۹۶ که برای F تعیین شده، کمتر از ۰/۰۵ و معنادار است و مدل رگرسیون را تأیید می‌کند. بنابراین، متغیرهای جهت‌گیری مذهبی و ارزنده‌سازی با هم قادر به پیش‌بینی متغیر افسردگی معنوی هستند. حال برای بررسی اهمیت هر یک از متغیرها در مدل‌های بالا جدول ۷ را بررسی می‌کنیم.

جدول ۷: ضرایب تحلیل رگرسیون افسردگی معنوی بر اساس ابعاد جهت‌گیری مذهبی و ارزنده‌سازی

مدل	متغیر	B	Beta	t	Sig	R	R ²	Error.Std
۵	جهت‌گیری مذهبی	-۰/۲۰	-۰/۸۱	-۱۳/۹۴	۰/۰۰۱	۰/۶۹	۰/۴۸	۳/۵۲
	ارزنده‌سازی	۰/۱۴	۰/۲۱	۳/۶۲	۰/۰۰۱	۰/۷۱	۰/۵۱	

این جدول ضریب همبستگی، مجذور همبستگی یا ضریب تعیین را نشان می‌دهد. در گام

اول، جهت‌گیری مذهبی، اولین متغیر پیش‌بین بر اساس بیشترین ضریب همبستگی با متغیر ملاک وارد تحلیل می‌شود. در این صورت ضریب همبستگی $0/69$ است و ضریب تعیین قدرت پیش‌بینی افسردگی را $0/48$ نشان می‌دهد. در گام دوم، ارزش‌سازی نیز وارد معادله شد. نتایج تحلیل نشان می‌دهد R یا میزان همبستگی $0/51$ است و ضریب تعیین بیانگر این است که $0/51$ از تغییرات متغیر ملاک افسردگی معنوی را جهت‌گیری مذهبی و ارزش‌سازی پیش‌بینی می‌کند. در ضمن، این جدول میزان ضریب تأثیر استاندارد شده را نشان می‌دهد. در گام دوم، با وجود دو متغیر جهت‌گیری مذهبی و ارزش‌سازی که هم‌زمان وارد معادله شده‌اند، ضریب تأثیر رگرسیونی استاندارد شده، میزان بتای متغیر جهت‌گیری مذهبی در سطح خطای کمتر از $0/05$ معنادار است و با کاهش یک واحد تغییر در متغیر جهت‌گیری مذهبی، میزان افسردگی معنوی به مقدار $0/81$ انحراف استاندارد تغییر افزایش می‌یابد. همچنین، ضریب تأثیر رگرسیونی استاندارد شده، میزان بتای متغیر ارزش‌سازی در سطح خطای کمتر از $0/05$ معنادار است و با افزایش یک واحد تغییر در متغیر ارزش‌سازی، میزان افسردگی معنوی به مقدار $0/21$ انحراف استاندارد تغییر افزایش می‌یابد. بنابراین، در اینجا سهم متغیر جهت‌گیری مذهبی در پیش‌بینی افسردگی معنوی بیشتر است.

- پیش‌بینی افسردگی تطفیفی بر اساس ابعاد سازمان‌نیافتگی، جهت‌گیری مذهبی و ارزش‌سازی: در این مرحله، متغیر ملاک، افسردگی تطفیفی، و متغیرهای پیش‌بین سازمان‌نیافتگی، جهت‌گیری مذهبی و ارزش‌سازی هستند و متغیر کام‌جویی به علت اینکه واریانس کمی را تبیین می‌کند، حذف شده است. نتایج تحلیل در سه گام به دست آمد. در گام سوم، سطح معناداری عرضه شده در جدول، با توجه به مقدار $46/98$ که برای F مشخص است، کمتر از $0/05$ و معنادار است و مدل رگرسیون را تأیید می‌کند. بنابراین، متغیرهای سازمان‌نیافتگی، جهت‌گیری مذهبی و ارزش‌سازی با هم قادر به پیش‌بینی متغیر افسردگی تطفیفی هستند.

جدول ۸: ضرایب تحلیل رگرسیون افسردگی تطفیفی بر اساس ابعاد سازمان‌نیافتگی، جهت‌گیری مذهبی و ارزش‌سازی

مدل	متغیر	B	Beta	t	Sig	R	R ²	Error.Std
۶	سازمان‌نیافتگی	۰/۳۵	۰/۵۳	۹/۵۷	۰/۰۰۱	۰/۶۰	۰/۳۶	
	جهت‌گیری مذهبی	-۰/۱۰	-۰/۲۴	-۲/۵۳	۰/۰۰۱	۰/۶۱	۰/۳۸	۶/۷۹
	ارزش‌سازی	۰/۲۰	۰/۱۸	۲/۷۶	۰/۰۰۶	۰/۶۳	۰/۴۰	

این جدول ضریب همبستگی، مجذور همبستگی یا ضریب تعیین را نشان می‌دهد. در این روش، اولین متغیر پیش‌بین، یعنی سازمان‌نیافتگی، بر اساس بیشترین ضریب همبستگی با متغیر ملاک وارد تحلیل می‌شود. در این صورت ضریب همبستگی $0/60$ است و ضریب تعیین مقدار افسردگی را $0/36$ پیش‌بینی می‌کند. در گام دوم، که سازمان‌نیافتگی و جهت‌گیری مذهبی با هم وارد تحلیل شدند، ضریب همبستگی $0/61$ است و ضریب تعیین مقدار افسردگی را $0/38$ پیش‌بینی می‌کند. با توجه به اینکه در گام سوم هر سه متغیر را در تحلیل داریم، نتایج نشان می‌دهد R یا میزان همبستگی $0/63$ است و ضریب تعیین بیانگر این است که $0/40$ از تغییرات متغیر افسردگی تطفیفی به وسیله سازمان‌نیافتگی، جهت‌گیری مذهبی و ارزش‌سازی پیش‌بینی می‌شود. همچنین، این جدول میزان ضریب تأثیر استاندارد شده را نشان می‌دهد. در گام سوم، با توجه به وجود هم‌زمان سه متغیر سازمان‌نیافتگی، جهت‌گیری مذهبی و ارزش‌سازی در تحلیل ضریب تأثیر رگرسیونی استاندارد شده، میزان بتای متغیر سازمان‌نیافتگی در سطح خطای کمتر از $0/05$ معنادار است و با افزایش یک واحد تغییر در متغیر سازمان‌نیافتگی، میزان افسردگی تطفیفی به مقدار $0/539$ انحراف استاندارد تغییر افزایش می‌یابد. همچنین، ضریب تأثیر رگرسیونی استاندارد شده، میزان بتای متغیر جهت‌گیری مذهبی در سطح خطای کمتر از $0/05$ معنادار است و با کاهش یک واحد تغییر در متغیر جهت‌گیری مذهبی، میزان افسردگی تطفیفی به مقدار $0/24$ انحراف استاندارد تغییر افزایش می‌یابد. ضریب تأثیر رگرسیونی استاندارد شده، میزان بتای متغیر ارزش‌سازی در سطح خطای کمتر از $0/05$ معنادار است و با افزایش یک واحد تغییر در متغیر ارزش‌سازی، میزان افسردگی تطفیفی به مقدار $0/18$ انحراف استاندارد تغییر افزایش می‌یابد. بنابراین، در اینجا سهم متغیر سازمان‌نیافتگی در پیش‌بینی افسردگی تطفیفی بیشتر است.

- پیش‌بینی افسردگی ناشی از حقارت بر اساس ابعاد جهت‌گیری مذهبی و ارزش‌سازی: در این مرحله، متغیر وابسته، افسردگی ناشی از حقارت، و متغیرهای مستقل، جهت‌گیری مذهبی و ارزش‌سازی هستند و متغیرهای کام‌جویی و سازمان‌نیافتگی به علت اینکه واریانس کمی را تبیین می‌کند حذف شده‌اند.

در گام دوم، سطح معناداری عرضه‌شده در جدول، با توجه به مقدار $6/55$ که برای F به دست آمده است، کمتر از $0/05$ و معنادار است و مدل رگرسیون را تأیید می‌کند. بنابراین، متغیرهای

جهت‌گیری مذهبی و ارزش‌سازی با هم قادر به پیش‌بینی متغیر افسردگی تطفیفی هستند.

جدول ۹: ضرایب تحلیل رگرسیون افسردگی ناشی از حقارت بر اساس ابعاد جهت‌گیری مذهبی و ارزش‌سازی

مدل	متغیر	B	Beta	t	Sig	R	R ²	Error.Std
	سازمان‌یافتگی	۷۴/۰	۰/۲۲	۳/۲۴	۰/۰۰۱	۰/۲۸	۰/۰۷	
۷	جهت‌گیری مذهبی	۰/۰۶	۰/۳۰	۳/۶۵	۰/۰۰۱	۰/۲۹	۰/۰۸	۴/۱۴
	ارزش‌سازی	-۰/۱۴	-۰/۲۴	-۳/۰۵	۰/۰۱۵	۰/۲۹	۰/۰۸	

این جدول ضریب همبستگی، مجذور همبستگی یا ضریب تعیین و همچنین میزان ضریب تأثیر استاندارد شده را نشان می‌دهد. در گام دوم، که هر دو متغیر پیش‌بین در تحلیل هستند، نتایج نشان می‌دهد R یا میزان همبستگی ۰/۲۹ است و ضریب تعیین بیانگر این است که ۰/۰۸ از تغییرات متغیر افسردگی ناشی از حقارت به وسیله جهت‌گیری مذهبی و ارزش‌سازی پیش‌بینی می‌شود. با توجه به مطالب بالا، دو متغیر جهت‌گیری مذهبی و ارزش‌سازی با هم افسردگی ناشی از حقارت را ۰/۰۸۶ پیش‌بینی می‌کنند. در جدول ملاحظه می‌شود ضریب تأثیر رگرسیونی استاندارد شده، میزان بتای متغیر جهت‌گیری مذهبی در سطح خطای کمتر از ۰/۰۵ معنادار است و با افزایش یک واحد تغییر در متغیر جهت‌گیری مذهبی، میزان افسردگی ناشی از حقارت به مقدار ۰/۲۸ انحراف استاندارد تغییر افزایش می‌یابد. همچنین، ضریب تأثیر رگرسیونی استاندارد شده، میزان بتای متغیر ارزش‌سازی در سطح خطای کمتر از ۰/۰۵ معنادار است و با کاهش یک واحد تغییر در متغیر ارزش‌سازی، میزان افسردگی ناشی از حقارت به مقدار ۰/۱۹ انحراف استاندارد تغییر افزایش می‌یابد.

بحث و نتیجه‌گیری

پرسش تحقیق، بررسی رابطه انواع افسردگی از منظر قرآن با جهت‌گیری مذهبی بود. مطالعات صورت گرفته درباره افسردگی و جهت‌گیری مذهبی یا سلامت روان و جهت‌گیری مذهبی حاکی از آن است که این دو متغیر رابطه تنگاتنگی با هم دارند.

مذهب به عنوان مجموعه‌ای از اعتقادات، باورها و نیاورها و نیز ارزش‌های اختصاصی یا تعمیم‌یافته قادر است معنای زندگی را در لحظه لحظه‌های عمر فراهم کند و در موقعیت‌های خاص نیز با فراهم‌سازی تکیه‌های تبیینی، فرد را از تعلیق و بی‌معنایی نجات دهد. با این حال، نظر همه پژوهشگران درباره کارکردهای مذهب یکسان نیست و می‌توان پژوهشگرانی را یافت که معتقدند مذهب نه تنها واجد کنش مثبتی نیست، بلکه آثار تخریبی نیز بر سلامت روانی

دارد (بهرامی احسان، ۱۳۸۰، ص ۷۰). آلیس^۱ در گزارش خود بر چنین مفروضه‌ای تکیه زده است که افراد مذهبی اغتشاش‌های هیجانی بیشتری در مقایسه با افراد غیرمذهبی دارند. این در حالی است که گروه دیگری از مطالعات، به بررسی تأثیر مثبت مذهب بر سلامت روانی پرداخته‌اند و سومین جریان در این زمینه به بررسی نقش مذهب در مشاوره و روان‌درمانگری اشاره دارد (ریچاردز،^۲ ۱۹۹۱). آلیس (۱۹۸۰) در ابتدا تأکید داشت که مناسب‌ترین راه‌های درمان در حل مشکلات هیجانی فقط غیرمذهبی است. وی معتقد است تمایلات مذهبی در نوع انسان، کمتر به سلامت روانی منجر می‌شود. همچنین، آلیس در ابتدا معتقد بود مذهبی بودن افراطی به طور چشمگیری با اغتشاش‌های هیجانی رابطه دارد.^۳ در پاسخ به نظریه آلیس، برگین (۱۹۸۳) مجموعه پژوهش‌هایی را سامان داد تا بر اساس آن، فرضیه‌های آلیس به صورت دقیق‌تری واریسی شود. وی در نهایت اعلام کرد مرور پژوهش‌های گذشته آشکار می‌سازد که شواهدی برای اثبات فرضیه آلیس وجود ندارد و شواهد اندکی نیز نشان‌دهنده نقش مثبت مذهب در درمان است (بهرامی احسان، ۱۳۸۰، ص ۷۱).

در تحقیق برگین^۴ و استینج فیلد^۵ (۱۹۸۸) این نتیجه به دست آمد که دانشجویان مذهبی اغلب در دامنه بهنجار مقیاس‌های اضطراب، افسردگی و سایر مؤلفه‌های شخصیت و کلاً سلامت روانی قرار می‌گیرند. میتون^۶ (۱۹۸۹) «حمایت معنوی» ناشی از ارتباط با خداوند را عاملی مهم در کاهش افسردگی و افزایش میزان سازگاری به حساب می‌آورد (بهرامی احسان، ۱۳۸۱، ص ۳۴۴). مجموعه پرسش‌های موجود در مقیاس جهت‌گیری مذهبی در دو عامل می‌گنجد؛ عامل نخست به ابعاد تأمین‌کننده جهت‌گیری مذهبی می‌پردازد و موضوعاتی نظیر اعتقاد به خداوند و روز جزا، اعتقاد به یاری مردم و نیازمندان، اعتقاد به وظیفه کار و تلاش برای سازندگی، اعتقاد به خدمت به مردم و اعتقاد به یاری خداوند در روزهای سخت را در بر گرفته است. عامل دوم، عامل منفی در جهت‌گیری مذهبی است و فقدان مهار خود در مواجهه با گناه، اعتقاد نداشتن به خدمت به مردم و

1. Alice
2. Richards
4. Burgin
5. Field
6. Meyton

۳. وی بعداً نظر خود را تغییر داد و به مؤثر واقع شدن درمان‌های مذهبی در تغییرات هیجانی اذعان کرد.

وظیفه انسانی، ناشکیبایی در برابر نتیجه کار و تمایل به کسب فوری نتیجه (دنیاگرایی)، فقدان مراقبت از افکار و اعمال، خودخواهی و فقدان توجه به حقوق دیگران، نادیده گرفتن حریم‌ها برای تحقق اهداف شخصی و نارضایتی از زندگی را در بر می‌گیرد (همو، ۱۳۸۰، ص ۸۰). نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد افسردگی با جهت‌گیری مذهبی همبستگی منفی و متوسطی را نشان می‌دهد؛ با ارزش‌سازی نیز همبستگی منفی دارد. ارزش‌سازی مبین سودجستن فرد از رفتارهای مذهبی برای کسب وجهه اجتماعی مورد تأیید یا غلبه بر تعارض‌های درونی است. بدین ترتیب در این بُعد، میزان ابتلای فرد به اختلال‌های روانی با احراز هویت اجتماعی مورد تأیید و کسب توانمندی در مقابله با تعارض‌ها تغییر می‌کند (بهرامی احسان، تمنایی فر و بهرامی احسان، ۱۳۸۴، ص ۴۰). ولی با سازمان‌نیافتگی و کام‌جویی همبستگی مثبت دارد و این همبستگی در خصوص سازمان‌نیافتگی بالاتر است. دست‌نیافتن به الگوی استقرار یافته و اطمینان‌بخش مذهبی که بر مبنای بُعد سازمان‌نیافتگی مشخص می‌شود، احتمال بروز اختلال در فرد را به دلیل کاهش احساس ایمنی افزایش می‌دهد (همان). نشانه‌های کام‌جویی می‌تواند مؤید پای‌بندی اندک فرد به آموزه‌های دینی باشد. فرد کام‌جو به دنبال کام‌یافتگی‌های فوری بدون توجه به اصول مذهبی است (همان). در این پژوهش، جهت‌گیری مذهبی، ارزش‌سازی، سازمان‌نیافتگی و کام‌جویی همبستگی خود را با افسردگی نشان داده‌اند.

میزان همبستگی افسردگی انزوایی با جهت‌گیری مذهبی بیشتر از همبستگی با سازمان‌نیافتگی، ارزش‌سازی و کام‌جویی است. همان‌طور که درباره افسردگی انزوایی گذشت، حال متزلزل این گروه افراد در دنیا با داشتن ملاک استغنا در ارزشمندی انسان‌ها با نزدیک شدن به توانگران، به‌ظاهر خوب و خوش، و با رفتار با ضعیفان بدون جایگاه اجتماعی بد و حزن خواهد بود (بهرامی احسان و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۸۹). میزان همبستگی افسردگی سرشکستگی با سازمان‌نیافتگی مثبت و متوسط است؛ با جهت‌گیری مذهبی، رابطه منفی دارد. در افسردگی سرشکستگی، از آنجا که باورهای حقیقی مبنای کار نیست، زمانی که وضعیت مکانی و محیط زندگی فرد، به گونه‌ای باشد که نتواند نتیجه عمل خود را ببیند، یا بر اساس حادثه و اتفاقی خارج از اختیار فرد، همه رشته‌های عمل پنبه شود، یا عمل شخص با انتظارات او مطابقت نداشته باشد و او را به مقصد نرساند، یا زمانی که اهداف غیرواقع‌بینانه‌ای برای سرلوحه قرار دادن در زندگی انتخاب شده و به‌طور کلی در زمان‌هایی که عمل فرد به بن بست می‌رسد، افسردگی عارض می‌شود و فرد را در یأس و پوچی فرو خواهد

برد. علم و شناخت و باور حقیقی تنها عاملی است که می‌تواند موجب پیش‌گیری از بروز افسردگی شود (همان، ص ۶۷). در افسردگی ولایت‌ستیزی، جهت‌گیری مذهبی و ارزنده‌سازی همبستگی منفی و در خور توجهی با افسردگی دارند و کام‌جویی نیز رابطه مثبت خوبی نشان می‌دهد. همچنین، سازمان‌نیافتگی با افسردگی ولایت‌ستیزی همبستگی مثبت دارد. ریشه این نوع افسردگی ضعف ایمان، فقدان محبت و بی‌اعتمادی به خدا است (همان، ص ۱۰۹). نیاز به مولا و سرپرست داشتن و رسیدن به اعتماد مطلق به خدا، نهایت شکوفایی این نیاز به صورت ایمان قوی است و انحراف از این مسیر می‌تواند به صورت‌های مختلفی خود را نشان دهد. علاقه‌های شدید دوران نوجوانی که دچار وقفه می‌شوند، عشق‌های آتشین دوران جوانی، گرایش به مسلک‌ها و فرقه‌های مختلف عرفانی و اجتماعی، محبت و اعتماد به اعتبارهای دنیایی مثل شهرت و ثروت از مصادیق انحراف‌یافته نیاز به ولی است. بنابراین، این نوع افسردگی، نشانه شکست در فرآیند تحول ایمان فطری به ولایت‌پذیری الهی است (همان، ص ۱۱۱).

در افسردگی معنوی بیشترین میزان همبستگی منفی با جهت‌گیری مذهبی، و سپس ارزنده‌سازی است و با سازمان‌نیافتگی و کام‌جویی نیز همبستگی مثبت دارد. داشتن نفع و ضرر از جانب غیر خدا، میل شدید به رفاه مادی، آزمایش‌ندانستن سختی‌های زندگی، باور ضعیف به قیامت و بی‌توجهی به زودگذر بودن دنیا از نشانه‌های جاری نبودن ذکر در فرد است. این ویژگی‌ها موجب نارضایتی از داشته‌ها، دلبستگی به مادیات، حرص و طمع، پیروی از هوای نفس و ترس دائمی برای از دست دادن می‌شود (همان، ص ۱۲۷). در افسردگی تطفیفی، بیشترین همبستگی با سازمان‌نیافتگی است. این رابطه مثبت است. سپس با جهت‌گیری مذهبی رابطه منفی نشان می‌دهد. این فرد تکذیب‌کننده روز قیامت است. به منفعت‌طلبی شخصی و خودمحوری، به عنوان ملاک ارزشمندی خود، باور دارد. این فرد به لزوم رعایت حقش از جانب دیگران و در اولویت بودن نیازهای شخصی نسبت به نیازهای دیگران باور قوی دارد (همان، ص ۳۸). بر اساس باورها و ملاک‌هایی که دارد، به طور طبیعی برای رسیدن به آنچه برایش حرص می‌زند به دیگران تعدی می‌کند و مرتکب ظلم و جور می‌شود (همان، ص ۳۹). در افسردگی ناشی از حقارت، بُعد سازمان‌نیافتگی همبستگی مثبت و پایینی با افسردگی دارد. ویژگی بارز افراد مبتلا به این نوع افسردگی، اثرپذیری شدید از رویدادهای بیرونی و تحریک‌پذیری در مقابل منفعت‌ها و ضررهای ظاهری دنیایی است (همان، ص ۱۴۸). هیجان‌های دوسوگرایانه از احساس کرامت به حقارت به

هنگام تغییر موقعیت از خوشی به ناخوشی، از فراخی به تنگی و از نعمت به فقدان نعمت بروز می‌یابد و در فرد موجبات حقارت، بی‌ارزشی و خواری را فراهم می‌کند و او را دچار ضعف و بی‌عملی می‌سازد (همان، ص ۱۴۶).

از بین انواع افسردگی، افسردگی معنوی و ولایت‌ستیزی و سپس انزوایی بیشترین همبستگی را با جهت‌گیری مذهبی دارند. میزان بالای همبستگی با سازمان‌نیافتگی مربوط به افسردگی سرشکستگی و تطفیفی است. در خصوص ارزنده‌سازی و کام‌جویی نیز بیشترین همبستگی مربوط به ولایت‌ستیزی است. در بُعد جهت‌گیری مذهبی نتایج تحقیق حاضر با یافته‌های پژوهشی پارگامنت (۱۹۹۷)، گارتنر^۱، لارسن^۲ و آلن^۳ (۱۹۹۱)، جنیا^۴ و شاو^۵ (۱۹۹۱)، فیلیپس^۶ و هندرسون^۷ (۲۰۰۶)، نلسون و همکاران (۲۰۰۹)، بلیزر (۲۰۱۲)، پسلو و همکاران (۲۰۰۴) هماهنگ است. همچنین، نتایج حاصل از این تحقیق، پژوهش‌های بهرامی احسان (۱۳۸۱)، بهرامی احسان و تاشک (۱۳۸۳)، موسوی، عرفانی فر، دهقانی و ابراهیمی (۱۳۸۶)، بیانی، گودرزی، بیانی، و کوچکی (۱۳۸۷)، علی‌اکبری دهکردی و همکاران (۱۳۹۰)، قاسمی (۱۳۹۱)، رفیعی هنر و جان‌بزرگی (۱۳۸۹)، کیانی، فرح‌بخش، اسدی و شیرعلی‌پور (۱۳۸۹)، فیاض و همکاران (۱۳۹۴) و بهرامی احسان و همکاران (۱۳۹۵) را تأیید می‌کند. از مجموعه مؤلفه‌های جهت‌گیری مذهبی، بیشترین مقدار پیش‌بینی افسردگی، به ترتیب در بُعد جهت‌گیری مذهبی، سازمان‌نیافتگی و کام‌جویی مشاهده می‌شود. درباره چگونگی پیش‌بینی انواع افسردگی از منظر قرآن با ابعاد جهت‌گیری مذهبی، بر اساس یافته‌های به‌دست‌آمده از تحلیل رگرسیون در این پژوهش، بُعد ارزنده‌سازی علی‌رغم همبستگی معناداری که با افسردگی دارد قادر به پیش‌بینی افسردگی نیست. ابعاد جهت‌گیری مذهبی، سازمان‌نیافتگی و کام‌جویی علاوه بر رابطه، قدرت پیش‌بینی‌کنندگی نیز دارند.

برخی از ابعاد جهت‌گیری مذهبی، سازمان‌نیافتگی، ارزنده‌سازی و کام‌جویی در تحلیل رگرسیون بنا بر ویژگی‌هایی که انواع افسردگی دارند قدرت پیش‌بینی آن افسردگی را ندارند. در زمینه

1. Gartner, G.
2. Larson, D. B.
3. Allen, G. D.
4. Genia, V.
5. Show, D. G.
6. Phillips, R.
7. Henderson, A.

افسردگی انزوایی، ابعاد جهت‌گیری مذهبی و سازمان‌نیافتگی قادر به پیش‌بینی افسردگی هستند. در افسردگی سرشکستگی، ابعاد سازمان‌نیافتگی، کام‌جویی و جهت‌گیری مذهبی قدرت پیش‌بینی افسردگی را دارند. در افسردگی ولایت‌ستیزی، ابعاد ارزش‌سازی، کام‌جویی، جهت‌گیری مذهبی و سازمان‌نیافتگی قادر به پیش‌بینی افسردگی هستند. در افسردگی معنوی، ابعاد جهت‌گیری مذهبی و ارزش‌سازی قادر به پیش‌بینی افسردگی هستند. در افسردگی تطفیفی، ابعاد سازمان‌نیافتگی، جهت‌گیری مذهبی و ارزش‌سازی قدرت پیش‌بینی افسردگی را دارند. در افسردگی ناشی از حقارت، ابعاد جهت‌گیری مذهبی و ارزش‌سازی قادرند افسردگی را پیش‌بینی کنند.

منابع

- بهرامی احسان، هادی (۱۳۸۰). «بررسی مقدماتی میزان اعتبار و قابلیت اعتماد مقیاس جهت‌گیری مذهبی»، روان‌شناسی و علوم تربیتی، دوره ۳۱، ش ۶۲، ص ۶۷-۹۰.
- بهرامی احسان، هادی (۱۳۸۱). «رابطه بین جهت‌گیری مذهبی، اضطراب و حرمت خود»، روان‌شناسی، دوره ۶، ش ۲۴، ص ۳۳۶-۳۴۷.
- بهرامی احسان، هادی؛ اخوت، احمدرضا؛ فیاض، فاطمه (۱۳۹۵). معنانشناسی افسردگی از منظر قرآن، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- بهرامی احسان، هادی؛ پورنقاش، تهرانی، سعید (۱۳۸۸). «رابطه ابعاد شخصیت و جهت‌گیری مذهبی»، پژوهش‌های نوین روان‌شناختی، دوره ۴، ش ۱۳، ص ۱-۱۴.
- بهرامی احسان، هادی؛ تاشک، آناهیتا (۱۳۸۳). «ابعاد رابطه میان جهت‌گیری مذهبی و سلامت روانی و ارزیابی مقیاس جهت‌گیری مذهبی»، روان‌شناسی و علوم تربیتی، دوره ۳۴، ش ۶۹، ص ۴۱-۶۳.
- بهرامی احسان، هادی؛ تمنایی، فریما؛ شیما؛ بهرامی احسان، زینب (۱۳۸۴). «رابطه بین ابعاد جهت‌گیری مذهبی با سلامت روانی و اختلال‌های روان‌شناختی»، روان‌شناسی تحولی، ش ۵، ص ۳۵-۴۲.
- بیانی، علی‌اصغر؛ گودرزی، حسنیه؛ بیانی، علی؛ کوچکی، عاشورمحمد (۱۳۸۷). «بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی با اضطراب و افسردگی در دانشجویان»، اصول بهداشت روانی، دوره ۱۰، ش ۳۹، ص ۲۰۹-۲۱۴.
- جمالی، طیبه؛ عباسی، رضوان (۱۳۹۳). بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی و شادکامی در دانشجویان دانشگاه پیام نور، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه پیام نور.
- حبیب‌وند، علی‌مراد (۱۳۸۸). «رابطه جهت‌گیری مذهبی، اختلالات روانی و پیشرفت تحصیلی»، روان‌شناسی و دین، ش ۳، ص ۷۹-۱۰۶.
- دادستان، پربرخ (۱۳۹۰). روان‌شناسی مرضی تحولی از کودکی تا بزرگسالی، ج ۱، تهران: سمت.
- رفیعی هنر، حمید؛ جان‌بزرگی، مسعود (۱۳۸۹). «رابطه جهت‌گیری مذهبی و خودمهارگری»، در: روان‌شناسی و

دین، س ۳، ش ۹، ص ۳۱-۴۲.

شاه‌محمدی، خدیجه؛ قربانی، نیما؛ بشارت، علی محمد (۱۳۸۵). «نقش خودشناسی در تئیدگی، سبک‌های دفاعی و سلامت جسمانی»، روان‌شناسی تحولی، ش ۱۰، ص ۱۴۵-۱۵۶.

صیادی تورانلو، حسین؛ جمالی، رضا؛ میرغفوری، سید حبیب‌الله (۱۳۸۶). «بررسی رابطه اعتقاد به آموزه‌های مذهبی اسلام و هوش هیجانی دانشجویان»، اندیشه نوین دینی، ش ۱۱، ص ۱۴۵-۱۷۳.

علی‌اکبری دهکردی، مهناز؛ اورکی، محمد؛ برقی ایرانی، زیبا؛ کیاراد، سیده (۱۳۹۰). «بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی با ازخودبیگانگی، افسردگی و اضطراب مرگ در دانشجویان دانشگاه پیام نور تهران»، مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، س ۱۵، ش ۴۹، ص ۱۶۴-۱۸۰.

علی‌نژاد، نعیمه (۱۳۹۵). بررسی همگرایی و واگرایی پرسش‌نامه تشخیصی افسردگی از منظر قرآن کریم با پرسش‌نامه MMPI، پایان‌نامه روان‌شناسی بالینی، کارشناسی ارشد ناپیوسته، استاد راهنما: هادی بهرامی احسان، دانشگاه تهران.

علوی، خدیجه (۱۳۸۷-۱۳۸۸). «اثربخشی رفتار درمانی دیالکتیکی گروهی در کاهش نشانه‌های افسردگی دانشجویان مشهد»، اصول بهداشت روانی، دوره ۱۳، ش ۵۰، ص ۱۲۴-۱۳۵.

عیسی‌زادگان، علی؛ سلمان‌پور، حمزه؛ قاسم‌زاده، ابوالقاسم (۱۳۹۱). «رابطه صفات شخصیتی، جهت‌گیری مذهبی و وسواس مرگ، آزمون یک الگوی علی»، روان‌شناسی و دین، س ۵، ش ۱۸، ص ۶۷-۸۲.

فیاض، فاطمه؛ بهرامی احسان، هادی؛ اخوت، احمدرضا (۱۳۹۴). «ساخت مقدماتی مقیاس تشخیص افسردگی مبتنی بر بعضی سوره‌های قرآن کریم»، مطالعات اسلام و روان‌شناسی، س ۹، ش ۱۷، ص ۱۳۳-۱۶۰.

فقیهی، علی‌نقی؛ رفیعی مقدم، فاطمه (۱۳۹۰). «خودشناسی و بازتاب‌های تربیتی آن بر اساس بینش قرآنی»، اسلام و پژوهش‌های تربیتی، ش ۵، ص ۵-۲۶.

قاسمی، سلیمان (۱۳۸۸). بهداشت و سلامت روان، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.

کیانی، احمدرضا؛ فرحبخش، کیومرث؛ اسدی، مسعود؛ شیرعلی‌پور، اصغر (۱۳۸۹). «ابعاد جهت‌گیری مذهبی و مرزهای ارتباطی خانواده: یک همبستگی بنیادی»، روان‌شناسی و دین، ش ۱۱، ص ۹۳-۱۰۶.

موسوی، غفور؛ عرفانی‌فر، داریوش؛ دهقانی، غلامرضا؛ ابراهیمی، ام‌الله (۱۳۸۶). «نگرش توحیدی و پیش‌گیری از افسردگی»، تحقیقات علوم رفتاری، دوره ۵، ش ۲، ص ۱۳۹-۱۴۴.

هالچین، ریچارد پی.؛ ویتبورن، سوزان کراس (۱۳۹۴). آسیب‌شناسی روانی، ج ۲، ترجمه: یحیی سیدمحمدی، تهران: انتشارات روان.

Blazer, David (2012). "Religion, Spirituality and Depression: What Can We Learn From Empirical Studies?", in: *The American Journal of Psychiatry*, vol. 68 (17), pp. 10-12.

Gartner, Gohn; Larson, Dave B.; Allen, George D. (1991). "Religious Commitment and

- Mental Health", in: *Journal of Psychology and Theology*, vol. 19 (1), pp. 6-25.
- Genia, Vicky; Show, Dale G. (1991). "Religion, Intrinsic- Extrinsic Orientation, and Depression", in: *Review of Religious Research*, Vol. 32 (3), pp. 274-83.
- Hodges, Shannon (2002). "Mental Health, Depression and Dimensions of Spirituality and Religion", in: *Journal of Adult Development*, Vol 9 (2), pp. 109-115.
- Nelson, Christian J.; Jacobson, Colleen M.; Weinberger, Mark I.; Bhaskaran, Vidhyo; Rosenfeld, Barry; Breitbart, William; Roth, Andrew (2009). "The Role of Spirituality in the Relationship between Religiosity and Depression in Prostate Cancer Patients", in: *Ann Behav Med*, vol. 38 (2), pp. 105-14.
- Pargament, Kenneth I. (1997). *The psychology of Religion and Coping*, The Guilford Press.
- Peselow, Eric; Pi, Sarah; Lopez, Enrique; Besada, Andre; Ishak, Waguhi William (2004). "The Impact of Spirituality before and after Treatment of Major Depressive Disorder", in: *Innovation in Clinical Neuroscience*, vol. 11, (3-4), pp. 17-23.
- Phillips, Rick; Henderson, Andrea (2006). "Religion and Depression among US College Students", in: *International Social Science Review*, Vol. 87 (3-4), pp. 166-172.

